

LÄÄNEMERESOOE KEELTE MITMUSE OMASTAVA PÄRITOLUST*

AGO KÜNNAP

Huno Rätsep on esitanud lühidalt läänemeresoome keelte mitmuse omastava (genitiivi) traditsioonilise tekkeseletuse: „Varases läänemeresoome algkeeles esines *t*-lise mitmuse nominatiivi kõrval *i*-line mitmuse genitiivivorm. Seega nominatiiv **kalat*, genitiiv **kaloi*. Mitmuse genitiivi vorm oli esialgu ilma *n*-lõputa. Seda seisukohta toetab lapi keel, kus mitmuse genitiivi lõpul on ainult *-j* ja varemgi pole *n*-lõppu olnud. [...] Hilise läänemeresoome algkeele läänepoolsetes murretes ... **kaloi*-tüüpi mitmuse genitiivi vormid asendati **kalaδen*-tüüpi vormidega, mis olid loodud ainsuse nominatiivi ja genitiivi suhte analoogial. Näiteks *kala* : *kalan* = *kalat* : *kalaδen*. [...] Lääneline **kalaδen*-tüüp levis idapoolsetesse läänemeresoome algkeele murretesse ja kontamineerus siin käibel oleva **kaloi*-tüübiga uueks **kaloiδen*-tüübiks. [...] **kalaδen*-tüüpi genitiividest on tulnud soome läänemurrete, põhjaeesti murrete ja liivi keele genitiivvormid. **kaloiδen*-tüüp on olnud lähtekohaks soome idamurrete, karjala, vepsa, isuri, vadjä, lõunaeesti murrete mitmuse genitiivi vormidele” (Rätsep 1977: 37–38).

Läänemeresoome keelte mitmuse omastava puhul on näitu ainult tüüpi-de **kalaδen* (< **kalaten*) ja **kaloiδen* (< **kalaiten*) kasutamisest (vt nt Hakulinen 1968: 79–82). Nii on eesti murrete korral mitmuse omastava tüüp **kalaδen* üldlevinud põhjaeesti murretes ja viimaste lähinaabruses ka lõunaeesti murretes, näiteks põhjaeesti *kalade*, *jalge* (< **jalkaδen*); tüüp **kaloiδen* on kasutusel lõunaeesti murretes, samuti põhjaeesti idamurdes ja rannikumurdes, näiteks lõunaeesti *maije* (< **maidēn*) ’maade’, *kallu* (< **kaloiδen*) ’kalade’, *jalgo* (< **jalkoiδen*) (Rätsep 1977: 39–54). Oletatavast kunagisest tüübist **kaloi* (< **kalai*) pole läänemeresoome keeltes mingeid jälgi. Kust on siis pärit veendumus, et vanim läänemeresoome keelte mitmuse omastava tüüp oli **kaloi*? Nagu oodata võibki, taandub siin kõik uurali tuntud keelepuumängule: läänemeresoome keeltes pole küll jälgi tüübist **kaloi*, kuid need leiduvad saami keeltes, näiteks mitmuse omastav *jogâi* (ainsuse nimetav *jokkâ* ’jõgi’). Et läänemeresoome ja saami keeli arvatakse tavaliselt põlvnevat ühisest läänemeresoome-saami (ehk varasest läänemeresoome) algkeelest, siis pidi ju läänemeresoome keeltes kunagi samuti esinema tüüp **kaloi* (Korhonen 1981: 209–210). Läänemeresoome-saami algkeele oletuse on lõplikult kummutanud vastava problemaatika väga silmapaistvad asjatundjad Terho Itkonen ja Jorma Koivulehto (Itkonen 1999; Koivulehto 1999) ning ma usun, et tüüpi **kaloi* pole läänemeresoome-saami algkeelesunduse kadumise järel enam põhjust läänemeresoome keeltesse rekonstrueerida.

Kuid just tegelikult kasutatavad läänemeresoome tüübid **kalaten* ja **kalaiten* võivad olla väga vanad, sest neil on ilmne seos samojeedi keeltega.

* Kirjutis on valminud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklikult sihtfinantseeritava teadusteema SF0182568As03 toel.

Paul Alvre jätab uurali keelte mitmusetunnuseid vaadeldes samojeedi keelte andmestiku küll kõrvale, kirjutades, et Matias Aleksanteri Castréni järgi on mitmus tuntud samojeedi keelte nimetavas käändes, kuid teistes käänetes kasutatakse üksnes ainsust (Alvre 1999: 7). M. A. Castrén pole seda küll väitnud, vaid maininud kõigest, et nimetavat käänat kasutatakse kaksuse ja mitmuse korral teistest käänetest sagedamini (Castrén 1854: 107–108). Tõenäoliselt tundsid põhjasamojeedi keeled – neenetsi, eenetsi ja nganassaani – kunagi järgmiste mitmusetunnustega kolme grammatilist käänat (käände lõpud puudusid):

nimetav	*-t
omastav	*-i-t
sihitav (akusatiiv)	*-i

Näiteks neenetsi mitmuse nimetav *ɣuda?* (< *ɣuda* 'käsi' + *-t) : omastav *ɣudi?* (< *ɣuda* + *-i + *-t) : sihitav *ɣudi* (< *ɣuda* + *-i) (Castrén 1854: 125).

Olen niisiis rekonstrueerinud põhjasamojeedi mitmuse omastavasse liitunnuse *-i-t (vt Künnap 2000: 48–49; Künnap 2005: 102). Selle liitunnuse on rekonstrueerinud sinna ka Tibor Mikola (2004: 103). Kokkuvõtlikult võisid samojeedi keelte mitmuse omastavas esineda järgmised sufiksids (selkupi ja kamassi on lõunasamojeedi keeled):

neenetsi	*-i-t
eenetsi	*-i-t
nganassaani	*-i-t
selkupi	*-tV + om *n
kamassi	*-i(-t?) + om *n

Näiteks eenetsi *latu?* (< *lata* 'saelaud' + *-i + *-t) 'saelaudade', nganassaani *kindi?* (< *kinta* 'suits' + *-i + *-t) 'suitsude' (Castrén 1854: 159, 174), selkupi *wentitijn* (< *went* + 'nelma' + *-tV + *-n) 'nelmade' (Hajdú 1968: 136), kamassi *d'aya?in* (< *d'aya* 'jõgi' + *-t-i-n < *d'aya* + *-i + *-t? + *-n) 'jõgeded' (Joki 1944: 129). Põhjasamojeedi mitmuse *-i-sihitava ühendas Mikko Korhonen saami mitmuse *-i-omastavaga ning oletas, et kunagi võis uurali keeltes esineda mitmuse omastava ja sihitava asemel üksainus käänne konnektiiv sufiksiga *-j (Korhonen 1981: 210). Ka Juha Janhunen peab võimalikuks, et kaksikfunktsiooni-ga *-i-konnektiiv esines mitmuses juba uurali algkeeles (Janhunen 2005: 143). Niisuguse *-i-konnektiivi rekonstrueerimise tõenäosust kahandab ühelt poolt mitmusetunnuse *-tV- mõeldavalt ammune esinemine läänemeresoome (tüüp **kala-te-n*) ning selkupi mitmuse omastavas, teiselt poolt aga liitse mitmusetunnuse *-i-t(V-) samuti mõeldavalt ammune esinemine läänemeresoome (tüüp **kala-i-te-n*) ning põhjasamojeedi (ja kamassi?) mitmuse omastavas. László Honti ongi oletanud, et kunagi varem võis uurali keeltes olla kasutusel mitmuse omastava tüüp **kalaten* (Honti 1995: 66).

Mitmuse grammatiliste käänete ja sealhulgas omastava käände puhul on läänemeresoome ja samojeedi keelte sarnasus ilmne. Sellest, et uurali keelte lääne- ja idaperifeerias on vanad ühisnähtused paremini säilinud, pole usutavasti mõtet rääkida, küll aga võib olla tegemist läänemeresoome keelte mõjuga samojeedi keeltele (kuni samojeedide mõeldava keelevahetuseni väl-

ja) (vt lähemalt nt Künnap 2002: 15–18). Ühtlasi on põhjust arvata, et läänemeresoome mitmuse omastava tüübid **kalaten* ja **kalaiten* on vanemad, kui seni on oletatud. Absoluutsed ajamääratlused on siinkohal paraku välistatud nagu sellistel juhtudel ikka. Samal ajal pole läänemeresoome mitmusetüübi **kalai* tõestuseks ühtki asjalikku põhjendust. Ei piisa ka sellest, mille kohta H. Rätsep seletab traditsioonilises laadis järgmist: „*i*-lõpuline mitmuse genitiiv sai varases läänemeresoome algkeeles mitmuse obliikvakäänete aluseks ja selle kaudu hakati *i*-d käsitama mitmuse tunnuseks. Kui hiljem välja kujunes *De*-genitiiv, hakkas *i*-mitmus toetuma *i*-partitiivile” (Rätsep 1977: 10). Sest see *i*-tunnuselise käänamise kujunemise seletus ei ole ju ainumõeldav.

Kirjandus

- Alv re, P. 1999. Finnische und estnische Pluraltypen im Vergleich. – *Linguistica Uralica* XXXV, nr 1, lk 7–16.
- Castrén, M. A. 1854. *Grammatik der samojedischen Sprachen*. St. Petersburg.
- Hajdú, P. 1968. *Chrestomathia Samoiedica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hakulinen, L. 1968. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Honti, L. 1995. Zur Morphotaktik und Morphosyntax der uralischen/finnisch-ugrischen Grundsprache. – *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum*. Pars I. Jyväskylä, lk 53–82.
- Itkonen, T. 1999. Zur Herkunft der ostseefinnischen Sprachen und des Lappischen. – *Sprachen in Finnland und Estland*. Hrsg. v. P. Lehtimäki. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, lk 1–6.
- Janhunen, J. 2005. On the Convergence of the Genitive and Accusative Cases in Languages of the Ural-Altai Type. – *Les langues ouraliennes aujourd’hui. Approche linguistiques et cognitives. The Uralic Languages Today. A Linguistic and Cognitive Approach*. Sous la direction de M. M. Jocelyne Fernandez-Vest. Préface de Claude Hagège. Bibliothèque de l’École des Hautes Études 340. Paris: Libraire Honoré Champion, lk 132–144.
- Joki, A. J. 1944. *Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, J. 1999. Das Verhältnis des Ostseefinnischen und des Lappischen im Lichte der alten Lehnwörter: Die Substitution des fremden Wortausgangs **-CVZ* im Lappischen. – *Sprachen in Finnland und Estland*. Hrsg. v. P. Lehtimäki. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, lk 7–22.
- Korhonen, M. 1981. Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Künnap, A. 2000. Contact-induced Perspectives of Uralic Linguistics. *LINCOM Studies in Asian Linguistics* 39. [München:] LINCOM Europa.
- Künnap, A. 2002. Main Language Shifts in the Uralic Language Group. *LINCOM Studies in Asian Linguistics* 45. [München:] LINCOM Europa.
- Künnap, A. 2005. About the Form of the Uralic Direct Object. – *Fenno-Ugristica* 27. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–22.
- Mikola, T. 2004. Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen aus dem

Nachlass herausgegeben von Beáta Wagner-Nagy. *Studia Uralo-Altaica* 45.
Szeged: SzTE Finnisch-Ugrisches Institut.
R ä t s e p, H. 1977. *Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Õpivahend eesti filoloogia osakonna üliõpilastele*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

On the Origin of the Finnic Genitive Plural

Keywords: Finnic, genitive plural, Saamic, Samoyedic, Finnic substratum

Of the Finnic genitive plural there is some evidence of just two types – **kalaten* and **kalaiten* (**kala* 'fish') – being used. As for the onetime supposed type **kalai*, even traces of it cannot be found anywhere but in Saamic. While the Finnic and Saamic languages were still believed to descend from a common Proto-Finnic-Saamic, then according to the Uralistic tradition the type **kalai* could legitimately be reconstructed for the Finnic languages. However, as the supposition about the Finnic-Saamic proto-language has been completely refuted by now there is no reason for such reconstruction.

On the other hand, the actually used Finnic types **kalaten* and **kalaiten* may be very old indeed, since they have an obvious relationship with Samoyedic languages. A similarity between the Samoyedic and Finnic languages, manifested in plural cases, genitive in particular, is obvious. One can well presume a Finnic impact on Samoyedic languages (up to a conceivable language shift of the Samoyeds).

Ago Künnap (b. 1941), PhD, extraordinary senior researcher, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Department of Finno-Ugrian Studies, ago.kunnap@ut.ee